

SYNTAKTIKTAHLIL THEORY IN LANGUAGE**Islomova Shokhida Abdukayumovna**

2 course master english philology

Master of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Annotation: In world linguistics, along with the phonological, lexical and vasesemantic layers of language, scientific research is carried out to determine the semantics of functional analysis and syntactic units. There are different approaches to analysis theory in syntax, which is important in linguistics. In this regard, one of the problems to be solved in linguistics is the study of the semantics of paradigmatic and syntagmatic parts of English speech, the analysis of sentences on the basis of syntactic valence and the disclosure of the semantics of syntactic units

Keywords: Linguistics, syntax, lexicon, semantics, linguistics

TIL SHUNOSLIKDA SYNTAKTIKTAHLIL NAZARIYASI**Islomova Shokhida Abdukayumovna**

2 course magistr english filology

Samarkand Davlat Chet Tillar Instituti Magistranti

Annotatsiya: Dunyo tilshunosligida tilning fonologik, leksik vasesemantik qatlamlari bilan bir qatorda funksional tahlil va sintaktik birliklarning semantikasini aniqlash borasida ham ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Lingvistikada muhim ahamiyatga ega bo'lgan sintaktiksathda tahlil nazariyasiga turli xil yondashuvlarmavjud. SHu nuqtai nazardan tilshunoslikda echiminikutayotgan muammolardan biri, ya'ni ingliz tili gapqurilmalarining paradigma tik va sintagmatikyo'nalishlarida gap bo'laklarining semantikasini aniqlash, gaplarni sintaktik valentlik asosida tahlil qilish va sintaktik birliklarning semantikasini ochibberish kabi ustuvor yo'nalishlarda tadqiqotlar olibborilishi zarur.

Kalit suzi: Tilshunoslik, sintaktik, leksik, semantik, lingvistika.

Tilshunoslik fanining o'rganish sohasi bo'lgan tilni har tomonlama tahlil qilish fan taraqqiyotiga mos metodlarni taqozo etadi. Har bir sohani tahlil etuvchi har qanday metod quyidagi talablarga javob berishi lozim.

1. Metod obyektiv bo'lmog'i kerak. Metodning qo'llanish vaqti va o'rnidan qat'iy nazar, natija bir xil bo'lishi lozim. Subyektiv yondashuvlar metod qiymatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Metod izchil bo'lishi, aniq tushunchalarga asoslanishi lozim.

3. Metod universal bo'lishi, ya'ni sohaning asosiy bo'limlarini (kamida to'rtta) tahlil qila olishi kerak.

4. Metod foydalanish mumkin bo'lgan darajada sodda bo'lishi lozim [62].

Tilshunoslikda talab darajasida bo'lgan bir necha metod qo'llanadi. Bu metodlar xarakteriga ko'ra ikki xil:

1. Umumiy metodlar.

2. Lingvistik tahlil metodlari.

Ushbu metodlar bir – biriga bog'liq holda ish ko'radi va muayyan xulosalarni bayon etadi.

Umumiy metodlar ijtimoiy sohaning barcha ko'rinishlari uchun amal qiladigan metodlardir. [Jumladan](#), umumiydan xususiya, xususiyan umumiyga, analiz – sintez, oddiydan murakkabga tomon tahlil qilish metodlari [deyarli barcha sohalarda amal](#) qiladi.

Lingvistik tahlil metodlari tilshunoslikning o'zi uchungina xos bo'lib, shu fanga doir ilmiy xulosalar berishga xizmat qiladi.

Hozirgi zamon tilshunosligida lingvistik tahlil uchun quidagi metodlar qo'llanadi;

- gap bo'laklari metodi;
- tarixiy – qiyosiy metod;
- substitusiya (almashtirish) metodi;
- distributiv metod;

- tarkibiy qismlarga ajratish metodi;
- transformatsion metod;
- statistik [tahlil metodi](#);
- ma'no ko'lamini tahlil qilish metodi.

Gap bo'laklari metodi tilshunoslik taraqqiyotining dastlabki davrlaridanoq amalda bo'lgan. Bu metodga ko'ra gaplar bo'laklarga ajratiladi. Bunda so'zning gapdagi vazifasiga asoslaniladi. Gap bo'laklari tahlili quyidagicha amalgam oshiriladi .

1. Gapning bosh bo'laklari (ega va kesim), ikkinchi darajali bo'laklari (to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol) ajratiladi.

2. Gap bo'laklari vazifasida qaysi so'z turkumikeltirilayotganligi aniqlanadi.

3. Gap bo'lagi vazifasida kelayotgan so'zlarning grammatik shakllari (morfologik kategoriyalar) izohlanadi [Babayseva, Maksimov 1981].

Ushbu metod faqat sintaksis bo'limda amal qiladi. Bu metodni qo'llashdagi murakkabliklar deyarli barcha tillarda kuzatiladi.

Tarixiy – qiyosiy metod qiyosiy – tarixiy tilshunoslik asoslanadigan birlamchi metod hisoblanadi. Bu metod dunyo tillarining rang – barangligi, ular o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarni qiyoslash asnosida shakllandi. Ushbu metod quyidagi masalalarni hal etadi:

1. Tillarning o'ziga xos xususiyatlarini va boshqatillar bilan o'xshash jihatlarni qiyoslash natijasidaularni qarindosh yki qarindosh emasligini aniqlash .

2. Qarindosh deb topilgan tillarni o'zaro qiyoslabo'rganib, ular uchun umumiy bo'lgan [ginetik asosnianiqlash](#); bu taxlit o'rganishda retrospektiv qiyoslashusulidan foydalanish. Bunda tillarning hozirgi holatini qiyoslashdan tarixiy ko'rinishlariga qarab boriladi.

3. Tillarning tadrijiy taraqqiyoti o'rganiladi, ya'nilning hozirgi holatigacha bo'lgan taraqqiyot yo'liniqiyo san tahlil qilish mumkin . Bunday qiyoslash prospektiv qiyoslash deyiladi . Bunda tarixiy yozma yodgorliklar boshlang'ich manba sifatida xizmat qiladi[Barxudarov, 2008].

Bu usul yordamida tillar oilasi aniqlanadi. Masalan hind – yevropa tillari oilasi, turkiy tillar oilasi, mo'g'ul tillar oilasi va hokazo. Til oilalari ma'lum xususiyatlariga ko'ra ya'na guruhlariga ajratiladi. Jumladan, turkiy tillar o'ttizga yaqin guruhga bo'linadi.

Substitutsiya metodi, almashtirish usuliga asoslanadi. Nutqdagi ma'lum bir o'rinda turgan til birliklari va boshqa muqobili bilan almashtirilib, hosil bo'lgan [uslubiy](#) o'zgarishlar tahlil qilinadi . Bu metod yordamida sinonim, antonym , omonim so'z larning lug'aviy ma'no tizimida tutgan o'rni belgilanadi.

Distributiv metod til birliklarining nutq jarayonida boshqa bir birliklar bilan birika olish imkoniyatini tahlil etadi. Distributivsiyani “sintaktik imkoniyat” sifatida izohlash mumkin. [Masalan](#), biror so'z, morfema, fonemaning boshqa so'z, morfema, fonema bilan munosabatga kirish imkoniyati shu birliklarning distributsiyasi deyiladi [63].

Distributsiyaning morfologik, sintaktik va leksik – semantik turlari mavjud.

Morfologik distributsiya bir turkumdagi so'zning boshqa turkumdagi so'z bilan munosabatga kira olishidir: [sifat bilan ot](#), ravish bilan fe'l.

Tarkibiy qismlarga ajratish metodi har qanday butunlikni, xususan gapni hokim va tobelik munosabatida bo'lgan qismlardan iborat sifatida tahlil etadi. Bu metod grammatik sathda: morfologiya va sintaksisda amal qiladi [Bo'ronov, 1978].

Transformatsion metod zamonaiy usullar ichida eng mukammali hisoblanadi. Ushbu metod tildagi sintaktik jarayonni tushuntirish imkoniga egaligi bilan xarakterlidir.

Statistik tahlil tilning barcha sathlarida qo'llanadi , shuning uchun universal hisoblanadi. Bu metod til birliklari va til hodisalarining nutqda ishlatilish darajasini aniq ko'rsatib beradi.

Ma'no ko'lamini tahlil qilish metodi so'zning lug'aviy ma'no ko'lamini alohida ma'no qirralariga ajratib tahlil etadi. Bu metod ko'p ma'noli so'zlarning ma'no ko'lamini yoritishda ahamiyatlidir.

Umuman, tilshunoslik sohasiga xos eng umumiyva xususiy qonuniyatlarni aniqlashda lingvistikmetodlarni ng o'rni beqiyosdir.

Gaplarni sintaktik tahlil qilar ekanmiz avvalombor, biz sintaktik aloqalar haqida mukammal bilimga egabo 'lishimiz taqozo etiladi, vaholanki, sintaktikaloqalarni bilmas ekanmiz gaplarni nafaqat an'anaviybalki zamonav iy tahlilmetodlari asosida ham tahlilqilishda to'g'ri yo'nalishga ega bo'la olmaymiz. Shumaqsadda biz keyingi b o'limni ikkinchi bobdafoydalanishni niyat qilgan tahlil metodlaridaqo'llaniladigan sintaktik aloqalarga bag'ishl adik.

Literature:

1. Apresyan YU.D. Leksicheskaya semantika. Sinonimicheskie sredstva yazyka. Perevod na polskiy yazyk vtorogo dopolnennogo izdaniya. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum, 2000.-216s.
2. 5. Apresyan YU.D. Otechestvennaya teoreticheskaya semantika v konse XX stoletiya: Izv. RAN.SLYA,1999.– №4.– S.39-53.
3. 6. Aristova E.B. Substantivnye varianty agentivnoy sintaksemы// V Lingvisticheskie issledovaniya. Sintaksicheskiy analiz raznosistemnykh yazykov.–Moskva: AN Rossii, 1979.– S.8-13.
4. 7. Ashurov SH.S. Ingliz va o‘zbek tillarida kesim tipologiyasi// Filol. fan. nomzod. dissertatsiya.– Samarqand, 2007.-153b.
5. 8. Babayseva V.V., Maksimov L.YU. Sovremennyy russkiy yazyk.CH.III. Sintaksis. Punktatsiya.–Moskva: Prosveshenie, 1981.- 267s.
6. 9. Barxudarov L.S. Struktura prostogo predlojeniya sovremennogo angliyskogo yazyka.– Moskva,2008.-200s.